

Almanach Diecezjalny

tom 3

2007

Gorlice 2007

БОГДАН ГОРБАЛЬ
НЮ ЙОРСКА ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА

Акція “Вісла” і єї наступства для Лемків і Лемковини: бібліографічний нарыс в шістдесяту річницю

Подати докладний бібліографічний нарыс про Акцію “Вісла” не є легко, бо ся уж гідні про ню написало. Іщы тяжше є подати докладний бібліографічний нарыс про наступства Акції “Вісла,” бо неомало вшытко што ся з Лемками діяло і діє од 1947 року є такой акції наступством. Заміром моім є ту подати лем выбір літературы, до котрого очывидно мож бы вецє додати. Найвече місця хцу посвятити новшій, пост-комуністичній літературі про перебіг выселіня, оселіня на західных і північных землях Польщы і першы двадцет-тридцет років мешканя там. Хочу тіж троха написати про тото што ся діяло на Лемковині по вышмаріню одтамале Лемків і о поворотах.

Коли закінчено переселіня на Україну, польска влада догадала ся што далі має значуче чысло етнічных меншын в державі, в тым деси пяддесят тысячы Лемків. Зато, запланувано наступне выселіня не-польской людности- Акцію “Вісла.”¹⁾

¹⁾ Частинний перегляд літературы присвяченій тому выселіню спорядили: Andrzej L. Sowa, “Akcja ‘Wisła’ w polskiej historiografii – aktualne problemy badawcze,” і Ihor Iliuszyn, “Akcja ‘Wisła’ w historiografii ukraińskiej,” оба в: Jan Pisuliński, ред., *Akcja „Wisła,”* Konferencje IPN 12 (Warszawa: IPN-Komisja Ścigania

Тото кінцеве висеління мало бути переведене в границях Польщі з цілю асиміляції Лемків і Українців в польським середовищу.² Остаточна ціль того висеління не була проголошена. В місце того, яко претекст до висеління використано мілітарну діяльність Української Повстанської Армії, котра по 1945 року продовжувала боротися з польським військом і владою в південно-східній Польщі. Висеління лемківського і українського насеління мало бути витлумачене і оправдане конечністю одділення УПА од її цивільної бази. Тото же велика част Лемків не поперла УПА не мало ніякого значіння. Забір створення з повоєнної Польщі держави складаючої ся головні з Поляків мал ту найвкше значіння. Зато розвинено на велику скалю пропагандову медіальну акцію для попертя офіційного, анти-упівського характеру висеління.³

Висеління зване Акція "Wisła" розпочало ся 28-го квітня 1947-го і трвало до 30-го липця того самого року. Была то велика мілітарна операція, котра так властиви была скерувана против цивільній людности і одзеркаляла переконання о колективній вині і застосування негуманітарной методи колективної одповідяльності. Вшыткы Українці і Лемкы мали заплатити за мілітарну діяльність УПА. Протягом трвання операції виселенці дуже вытерпіли, дуже было арештуваных і запертых в Центральным Обозі Праці/Centralny Obóz Pracy в Явожні,⁴ котрий основано в лютым 1945 року на місци недавно освобожденного нациского лагру смерти Auschwitz-Arbeitslager "Neu Dachs." Лагр оригінальні был Perezначений для польських політичных вязнів і німецьких плінных, але в 1947 року отворено там українській підлагер/Подобóz ukraiński. Медже

Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003): 12-25, 26-35; Посмотр ся тіж на І.Є. Тспенда, "Операція "Вісла" в польській історіографії," *Український історичний журнал* нр. 3 (Київ, 2003): 84-92. Жадна з тых прац не дає полного перегляду літературы.

- ²) Włodzimierz Mokry, "Nie wojskowy lecz polityczny cel wysiedleńczej akcji „Wisła” w 1947 roku," в праці під його ред., *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku*, Biblioteka Fundacji Św. Włodzimierza 1 (Kraków: Wyd. Sz wajpolt Fiol, 1997): 13-22; Роман Дрозд, "Основна мета Акції "Вісла," *Аннали Лемківщини* 6 (Clifton, NJ, 2001): 64-77.
- ³) І.Є. Тспенда, "Підготовка операції "Вісла": польська комуністична влада у пошуках правового та пропагандисцького "обґрунтування" депортації українців," *Вісник Прикарпатського університету. Історія* 3 (Івано-Франківськ, 2000): 118-124; Mariusz Zajączkowski, "Propagandowe uzasadnienie Akcji Wisła w ówczesnej prasie polskiej," в: Jan Pisuliński, ред., *Akcja "Wisła," Konferencje IPN 12* (Warszawa: IPN-Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003).
- ⁴) Євгеній Місіло, "Жертви Явожна," в: *Україна і Польща між минулим і майбутнім* (Львів: Фенікс, 1991): 24-36; Marek Hałaszkowski, "Centralny obóz pracy w Jaworznie," *Magury '93* (Warszawa, 1993): 74-81; Kazimierz Miroszewski, *Centralny Obóz Pracy Jaworzno podobóz ukraiński 1947-1949* (Katowice: Śląsk, 2001) (200 ст.) [Мірошевскі подає список вшыткых вязнів]; Kazimierz Miroszewski, "Ukraińcy i Łemkowie w Centralnym Obozie Pracy Jaworzno," в: Maria E. Ożóg, ред., *Pamiętny rok 1947* (Rzeszów: Wyd. WSP, 2001): 209-219. Посмотр ся тіж на реляцію вязня: Michał Gabło, "Byłem więźniem Jaworzna," *Magury '97* (Warszawa, 1997): 6-11, і його "W Jaworznie," *Пłaj* нр. 14 (Warszawa, 1997): 78-84.

9-тым майом 1947 року, коли привезено першу групу в'язнів, а 9-тым січня 1948 року коли його заперто, деси 3,873 Українців і Лемків (влучаючи 700 невіст і діти) було там в'язнених, з котрых не менше як 161 гмерло бо были слабо кормлены, не мали медичной опікы, в'язнены были в негігенічных місцях, мусіли тяжко працювати і были тортуруваны. Декотрых ув'язнено в інчых лаграх,⁵ а декотрых послано на Сибір.⁶

Акція „Вісла” лишыла південно-східю частину Польщы практичні опорожнену з люди. Выселенці были розшмарены по західных і північных землях Польщы далеко од векшых центрів, в групах не векшых як три родини на село. Всядиваль де приїхали были описуваны през власти як небезпечны ворогы Поляків і польской державы в што вірило дуже льокальных Поляків і принимало їх з великым недовір'ям. Штонайменьше шіснадцет тысячы Лемків розшмарено по дванадцетьох повітах Вроцлавского воєвідства а додаткове десят тысячы по єденадцетьох повітах Зеленогірского воєвідства. І так іщы лишыли ся Лемкы на Лемковині. Прикладово, мешканці Вільхівця короснянского повіту якоси не были выселены, так як части Бодаків, Блехнарки, Висовой і Команьчи. Поодинокы родини лишыли ся тіж в інчых селах і здройовых місточках.

Про Акцію „Вісла” писало ся уж за комуністичных часів, але была то барз контроверсійна література. Праці тоты переважні слідят розвиток підпільного українського руху, його організацію і його акції против Поляків описуючы тоту діяльність як незгідну з правом і буржуазинну (значыт ся анти-революційну).⁷ Споряджено тіж описы так війсковых акцій переведеных в південно-східній Польщы⁸ як і самого выселін'я⁹ в часі Акції „Вісла,” влучаючи праці про діяльність декотрых війсковых дивізій.¹⁰ Деякы польскы авторы до гнеска обвиняют Українців за спричинін'я переселен'я през анігіляцію польскых середовиск на Волині.¹¹ Тоты самы авторы

⁵ Веце як двіста лагрів праці створили на території Польщы комуністичны власти. Bogusław Kopka, *Obozy pracy w Polsce 1944-1950: przewodnik encyklopedyczny* (Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa; Ośrodek Karta, 2002) (378 ст.).

⁶ Iwan Hrab, „Przeżyłem, pamiętam,” *Zeszyty Naukowe Studenckiego Koła Ukrainoznawczego Uniwersytetu Wrocławskiego* nr. 2 (Wrocław, 1994): 42-75. Степан Венгринович, *Добровільно/Willingly ... no other choice* (Melbourne-Adelaide: Knyha Publishers, 1989) (205 ст.).

⁷ Найвекшу працю написали Antoni B. Szcześniak і Wiesław Szota, *Droga do nikąd: działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce* (Warszawa: MON, 1973) (586 ст.).

⁸ Jan Gerhard, „Dalsze szczegóły walk z bandami UPA i WIN na południowo-wschodnim obszarze Polski,” *Wojskowy Przegląd Historyczny* 4:4 (Warszawa, 1959): 304-335.

⁹ Edward Lenik, „Założenia polityczno-wojskowe grupy operacyjnej „Wisła,” *Zeszyty Naukowe WAP, Seria Historyczna* nr. 18 (Warszawa, 1968): 95-109.

¹⁰ Feliks Sikorski, *Kabewiaczy w akcji „Wisła”* (Warszawa: MON, 1989) (189 ст.); Mieczysław Juchniewicz, „Udział 7 lużyckiej dywizji piechoty w akcji „Wisła.” Walki z bandami UPA,” *Wojskowy Przegląd Historyczny* 7:4 (Warszawa, 1962): 3-30.

¹¹ Władysław Filar, ред., *Przed Akcją „Wisła” był Wołyń* (Warszawa: Światowy Związek Żołnierzy Armii

часто підкріплюють што Лемки мало коли сперали УПА і були “невинними офірами” анти-української акції.

Іщы за часів комуністичных, Анджей Квілецкі¹² і Казімієж Пудло¹³ дуже, але часто контрверсійні¹⁴ писали про выселіня і оселіня на західных землях. Дослідженя соціологічных змін в лемківськым середовиску вынікаючых з контакту з новым тереном і новым способом жытя зачато провадити під конец років 1950-тых. Конклюдовано в них, же Лемки перешли велику трансформацію жыючы медже Поляками і тотя зміна одтиснула ся на економічній, соціальной, культурній і етнічній сферах іх жытя. Квілецкі і Пудло генеральні описали тоты зміны як асиміляцію: адаптацію і ставаня ся подібным до отачаючого населеня. Оба они маніпулювали соціологічны терміны такы як “адаптация,” “срабілізация” і “асиміляция” представляючы іх як прогресивны етапы в процесі ідучым до полной інтеграції Лемків в новым польськым суспільстві. Тоты, што Квілецкі і Пудло обсервували як асиміляцію односит ся лем до части лемківського суспільства, котра фактичні цілковито втопила ся в польську

Krajowej, 1997) (116 стр.); Tadeusz Piotrowski, “Akacja “Wisla” - Operation “Vistula.” Background and Assessment,” *Polish Review* 43:2 (New York, 1998): 219-238; Marek Jasiak, “Overcoming Ukrainian Resistance: The Deportation of Ukrainians within Poland in 1947,” в: Philipp Ther, Ana Siljak, ред., *Redrawing Nations. Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944-1948*, (Lanham-Boulder-New York-Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2001): 173-194; Bolesław Prus, *Operacja „Wisła”: fakty, fikcje, refleksje* (Wrocław: Wyd. Nortom, 3-те повекшене выд. 2002) (134 стр.).

¹² Його найвекшом працьом про Лемків є Andrzej Kwilecki, *Łemkowie: zagadnienie migracji i asymilacji* (Warszawa: PWN, 1974) (321 стр.). Посмот ся тіж на його вчаснійшы праці: “Grupa Łemków na Ziemiach Zachodnich (szkie socjologiczny),” в: Zygmunt Dulczewski, ред., *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich: szkice i materiały z badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*, *Ziemia Zachodnie, Studia i Materiały* 5 (Poznań: Instytut Zachodni, 1961); “Problemy Socjologiczne Łemków na Ziemiach Zachodnich,” *Kultura i Społeczeństwo* 10:3 (Poznań, 1966): 87-104; “Łemkowie na Ziemi Lubuskiej,” *Nadodrze* nr. 5 (Zielona Góra, 1966): 4-20; “Zagadnienia stabilizacji Łemków na Ziemiach Zachodnich,” *Przegląd Zachodni* 22:6 (Poznań, 1969): 292-314; “Współżycie z ludnością polską i przemiany kulturowe w grupie Łemków,” *Etnografia Polska* 14:1 (Wrocław, 1970): 25-56..

¹³ Його найвекшом працьом про Лемків є Kazimierz Pudło, *Łemkowie: proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska, 1947-1985*, *Prace i Materiały Etnograficzne* 28 (Wrocław: PTL, 1987) (196 стр.). Посмот ся тіж на його вчаснійшы праці: “Osadnictwo łemkowskie na Dolnym Śląsku w latach 1947-1969,” *Więś Dolnośląska* 20 (Wrocław, 1970): 79-112; “Łemkowie na Dolnym Śląsku (1947-1982),” *Rocznik Dolnośląski* 9 (Wrocław, 1985): 33-54.

¹⁴ Квілецкого книжка (1974) была рецензувана през Zbigniew T. Wierzbicki і Andrzej Potocki, *Lud* 60 (Wrocław-Poznań, 1976): 288-292 і Roman Szporluk, *Slavic Review* 25:2 (Seattle, 1976): 369-70; а книжка Пудла (1987) была рецензувана през Piotr Salmon [Богдан Горбаль], “Akacja Wisła na Łemkowszczyźnie,” *Akces. Pismo NZS Uniwersytetu Wrocławskiego* nr. 3/4 (Wrocław, 1989): 44-47; а тіж Rościsław Żerelik, “Kilka uwag o Łemkach,” *Вагра* nr. 1-3 (Gorlice, 1996): 21-23, 18-19, 22-23. тіж доступне на Інтернеті: <http://www.lemko.org/magura/scholar/zerelikp.html>.

націю. Аж в роках 1990-тих застосовано терміни “акомодація” чи “достосуваня,” часом зване “бегавіоральном асиміляційом,”¹⁵ для описаня другой части лемківського суспільства, котра зберегла звязок з лемківським етносом.

Підкрислити треба, што лем еден підхід до лемківських справ так в науковій як і журналістичній офіційній печатаній літературі был допущальний в комуністичній Польщі. Урядове витлумачыня Акції “Вісла” мусіло быти прыняте през вшыткых авторів, котры мали надію печатати свої праці. Мусіли они розписувати ся про прогресивну політику польской комуністичной державы взглядом меншын, політику котра мала помагати Лемкам в економічній стабілізації на західных землях і мала ім давати можливіст збереженя і розвитку іх етносу. Самы Лемкы николи не думали, же была хоц яка потреба іх выселяти і обвиняли власти не лем о малу економічну поміч, але тіж о етнічну дискримінацію. На такы опінії, не было одначе за часів комуністичных неомало нияк місця в офіційній печатаній літературі.

Дуже ліпшы праці на тему выселіня зьявили ся по гпадіню комунізму,¹⁶ коли выселіня стало ся темом пару конференцій і семінарів з участю так польских як і українських науковців.¹⁷ Правду речы, то уж в 1987 року Тадеуш Анджей Ольшаньскі¹⁸ не лем підкрислиа, што Акція “Вісла” пови-

¹⁵ Wojciech Sitek, “Strategie mniejszości w warunkach zagrożenia,” в: Zbigniew Stachowski, Andrzej Wójtowicz, ред., *Antynomie transformacji w Polsce: chrześcijaństwo – mniejszości – liberalizm* (Warszawa: Polskie Tow. Religioznawcze, 1993): 171-182.

¹⁶ Частинний перегляд той літературы спорядил Grzegorz Motyka, “Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1948 w polskiej historiografii po roku 1989,” в: Piotr Kosiewski, Grzegorz Motyka, ред., *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku* (Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych “Universitas,” 2000): 166-178.

¹⁷ Janusz Fryś, Jacek Jekiel, ред., *Akcja „Wisła” na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku: materiały z sesji naukowej w dniach 12-14 czerwca 1992 r.* (Szczecin: Uniw. Szczeciński. Instytut Historii, 1994) (198 ст.); Михаіло Козак, ред., *У пошуках правди про Акцію “Вісла”: Науково-практична конференція Перемішль, 22-23 листопада 1997 р.* (Przemysł, 1998) (191 ст.); Irena Tańska, ред., *Operacja „Wisła”: materiały z konferencji naukowej, 18 marca 1997* (Warszawa: Comandor, 1998.) (194 ст.); Maria E. Ożóg, ред., *Pamiętny rok 1947* (Rzeszów: Wyd. WSP, 2001) (377 ст.); Jan Pisuliński, ред., *Akcja „Wisła,” Konferencje IPN 12* (Warszawa: IPN-Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003) (219 ст.); Romand Drozd, ред., *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918-1989), том 2. Akcja “Wisła”* (Warszawa: Tyrsa; Związek Ukraińców w Polsce, 2005) (212 ст.). Посмотря тіж на матеріялы з конференції переведеной в 1997 току в Івано-Франківську а напечатаны в *Аннали Лемківщини* 6 (Clifton, NJ, 2001), і на матеріялы з інчой конференції переведеной в Кракові і Горлицях в 1997 року а напечатаны в Włodzimierz Mokry, ред., *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisła” 1947 roku*, Biblioteka Fundacji Św. Włodzimierza 1 (Kraków: Wyd. Szwajpolt Fiol, 1997): 13-160.

¹⁸ Tadeusz A. Olszański, “Wokół Akcji Wisła,” в: *Colloquim narodów. Materiały z sympozjum Ukraińcy, Białorusini, Litwini, Polacy – przesłanki pojednania* (Łódź, 1987); перепечатане в: Włodzimierz Mokry, ред., *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisła” 1947 roku*, Biblioteka Fundacji Św. Włodzimierza 1 (Kraków: Wyd. Szwajpolt Fiol, 1997): 173-184.

нна бути засуджена за застосування колективної відповідальності, але тіж сугерувал, же смотрячы ся з військової переспективы не была она протрібна, а ей головном цілю было розшмариня і асиміляция Українців і Лемків. Дванадцет літ пізнійше, Гжегож Мотика напечатал компрегенсивну працю про політичну і війскову (так підпільну українську як і польську контр-акцію) діяльніст і про переселіня і выселіня в південно-східній Польщі в роках 1943-1948,¹⁹а Станіслав Мисльіньскі писал лем о подіях 1947 року.²⁰ Роман Дрозд студювал причыны і підготовалія Акції “Вісла,”²¹ Альдона Хойновска написала ей загальну історію,²² што зробил тіж Богуслав Бобуся, але він опер ся лем на тых документах котры зберігают ся в Державнім Архіві в Ряшеві.²³ Штефан Дура²⁴ і Юліян Квіек²⁵ тіж писали про выселіня, але присвятили свої студії головні Лемкам. Мама тіж значуче чысло новых прац в котрых описує ся хід выселіня і оселіня депортуваных на західных і північных землях Польщі, врахуючы ту праці тых авторів: Роман Дрозд,²⁶ Штефан Дура,²⁷ Вітольд Гієщиньскі,²⁸ Ігор Галагіда,²⁹ Ігор Гривна,³⁰

¹⁹ Grzegorz Motyka, *Tak było w Bieszczadach: walki polsko-ukraińskie 1943-1948* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1999) (551 str.).

²⁰ Stanisław Mysiński, *Wojna po wojnie: Bieszczady 1947* (Wrocław: Atla 2, 1998) (264 str.).

²¹ Roman Drozd, “Geneza i założenia organizacyjne akcji “Wisła,” *Ślupskie Studia Historyczne* nr. 2 (Ślupsk, 1993): 113-136.

²² Aldona Chojnowska, “Przesiedlenie ludności ukraińskiej na ziemię zachodnie i północne w 1947 roku,” *Zeszyty Historyczne* nr. 102 (Paris, 1992): 3-102.

²³ Bogusła Bobusia, “Przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji “WISŁA” w świetle akt zespołu Głównego Pełnomocnika Rządu ds. Ewakuacji w Rzeszowie i wybranych akt PUR w Rzeszowie,” *Rocznik Historyczno-archiwalny* 7-8 (Przemyśl, 1994): 207-246.

²⁴ Stefan Dudra, “Akcja “Wisła” na Łemkowszczyźnie,” *Rocznik Sądecki* 26 (Nowy Sącz, 1998): 86-100.

²⁵ Julian Kwiek, *Żydzi, Łemkowie, Słowacy w województwie krakowskim w latach 1945-1949/50* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 1998) (233 str.), специяльні стр. 132-160, 2-ге вид. (Kraków: Instytut Nauk Społecznych. Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica, 2002) (334 str.). Посмот ся тіж на його вчаснійший допис: “Ludność żydowska, łemkowska i słowacka w woj. krakowskim w latach 1945–1950: Podstawowe problemy,” *Studia Małopolskie* nr. 1 (Kraków, 1997): 53–70.

²⁶ Roman Drozd, “Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemi człuchowskiej w ramach akcji “Wisła,” *Ślupskie Studia Historyczne* nr. 5 (Ślupsk, 1997): 227-238; “Proces stabilizacji Ukraińców w województwie zielonogórskim według tajnej analizy Służby Bezpieczeństwa z 1966 roku,” *Przegląd Zachodni* 57:1 (Poznań, 2001): 261-277, “Pomoc materialna państwa polskiego dla ludności ukraińskiej w latach 1947-1960,” в: Roman Drozd, ред., *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918-1989)* (Ślupsk-Warszawa: Tyrsa, 2000).

²⁷ Stefan Dudra, “Przesiedlenie ludności ukraińskiej na Ziemię Lubuską w ramach Akcji “Wisła,” *Zeszyty Naukowe Studenckiego Koła Ukrainoznawczego Uniwersytetu Wrocławskiego* nr. 2 (Wrocław, 1994): 22-41; *Łemkowie: deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947-1960* (Głogów: Wydano nakładem autora, 1998) (199 str.); “Łemkowie na Środkowym Nadodrzu 1947-1956,” *Przegląd Zachodni* nr. 4 (Poznań, 1999): 197-216; “Osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu,” *Rocznik Sądecki* 27 (Nowy Sącz, 1999): 110-121.

²⁸ Witold Gieszczyński, “Osadnictwo ludności ukraińskiej na terenie województwa olsztyńskiego w ramach Akcji “Wisła” (w świetle dokumentów urzędowych)” *Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie* nr. 8, *Prace Historyczne* nr. 1 (Olsztyn, 1997): 125-137.

²⁹ Igor Hałagida, *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947-1957* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2002) (259 str.).

³⁰ Igor Hrywna, “Mniejszość ukraińska w województwie olsztyńskim w latach 1947-1970,” *Biuletyn Naukowy Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie* nr. 2 (Olsztyn, 1990): 153-159; “Rok pierwszy.

Зенон Кахніч,³¹ Януш Копидловські,³² Станіслав Лах,³³ Ян Мечковські,³⁴ Ян Недзьведзкі,³⁵ Мирослав Пецух,³⁶ П. Вавжоняк,³⁷ Леон Жур³⁸ і Єжи Журко³⁹

Придатні збірки польських військових і урядових документів про виселення і борбу з УПА были напечатаны през Євгенія Місіло,⁴⁰ Богуслава Бобуся,⁴¹ Юрія Страинського,⁴² і Інститут Національної Памяти/Instytut Pamięci Narodowej.⁴³ Місіло тіж напечатал біографічні інформації про 507-мох забитых вояків УПА, з котрых 210 згинуло на терені Тактичного Оатинка „Лемко.”⁴⁴ Діяльність УПА на західній

Przesiedlenie ludności ukraińskiej w rejon Olsztyna w 1947 r.,” *Borussia* nr. 1 (Olsztyn, 1991): 32-40.

- ³¹) Zenon Kachnicz, „Łemkowie - z historii mniejszości etnicznej na ziemi koszalińskiej,” *Rocznik Koszaliński* nr. 32 (Koszalin, 2004): 67-78.
- ³²) Janusz Kopydłowski, „Ludność ukraińsko-łemkowska z akcji „Wisła” na terenie powiatu bytowskiego w 1947 roku,” *Nasze Pomorze: Rocznik Muzeum Zachodnio-kaszubskiego w Bytowie* nr. 4 (Bytów, 2002): 99-110.
- ³³) Stanisław Łach, „Osadnictwo przesiedleńców z akcji „W” na Pomorzu Zachodnim w 1947 roku,” *Rocznik Słupski 1990-1991* (Słupsk, 1991).
- ³⁴) Janusz Mieczkowski, *Żydzi, Niemcy i Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1956: liczba, położenie i działalność polityczna* (Szczecin: Wyd. Naukowe Uniw. Szczecińskiego, 1994) (113 str.).
- ³⁵) Jan Niedźwiedzki, „Procesy asymilacji Łemków na Ziemi Nadnoteckiej po 1947 roku,” *Rocznik Nadnotecki* 26 (Piła, 1995): 63-83.
- ³⁶) Mirosław Pecuch, „Ukraińcy w Gorzowskiem,” *Nadwarciański Rocznik Historyczno-archiwalny* nr. 4 (Gorzów Wielkopolski, 1997): 185-193; „Wrastanie poprzez sacrum: Ukraińcy na ziemiach zachodniej i północnej Polski,” *Lud* 82 (Lublin, 1998): 87-95; „Przesiedleńcy w ramach akcji Wisła” na Ziemi Lubuskiej,” в: *Nowa Marchia – prowincja zapomniana – wspólne korzenie. Materiały z sesji naukowych organizowanych przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Gorzowie Wlkp. od kwietnia 2003 r. do marca 2004 r.* (Gorzów Wielkopolski, 2004): 61-82.
- ³⁷) P. Wawrzoniak, „Przesiedlenie ludności na ziemię trzcianecką w ramach Akcji „Wisła,” *Kronika Ziemi Trzcianeckiej* nr. 1 (Trzcianka, 1995): 39-46.
- ³⁸) Leon Żur, *Akcja „W” na Mazurach: osadnictwo ludności ukraińskiej w powiecie giżyckim* (Suwałki: Wyd. Hańcza, 2000) (95 str.).
- ³⁹) Jerzy Żurko, *Rozsiedlenie ludności w ramach akcji „Wisła” w dawnym województwie wrocławskim: opracowanie materiałów źródłowych*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Sociologia 30 (Wrocław, 2000) (237 str.).
- ⁴⁰) Eugeniusz Miśiło, *Akcja „Wisła”: dokumenty* (Warszawa: Archiwum Ukraińskie, 1993) (524 str.), *Українській переклад Акція „Вісла”: документи* (Львів-Нью Йорк: НТШ, 1997) (561 str.).
- ⁴¹) Bogusław Bobusia, „Wybór tekstów źródłowych dotyczących sytuacji na terenach objętych akcją „Wisła” w 1947 roku (przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym CAW),” *Rocznik Historyczno-archiwalny* 11 (Przemyśl, 1996): 153-196.
- ⁴²) „Dokumenty/Fotografii z archiwum Ansambli „Kyczera” w Lihnyci,” <http://www.lemko.org/archive/kyczera/>.
- ⁴³) *Akcja Wisła 1947/Akcja „Wisła” 1947*, Polska i Ukraina w Latach Trzydziestych – Czterdziestych XX wieku. Nieznane Dokumenty z Archiwów Służb Specjalnych 5 (Warszawa – Kijów: Instytut Pamięci Narodowej - Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2006) (832 str.).
- ⁴⁴) Євген Місіло, *Повстанські могили: пропам’ятна книга впадших на полі слави вояків Української повстанської армії Захід VI Воєнної округи „Сян” Тактичних відтинків „Лемко”, „Бастіон”, „Данилів”: (1944-1946)*, том 1 (Warszawa: Вид. Український архів; Toronto: Літопис УПА, 1995).

Лемковині описано в особних працях,⁴⁵ так як райди УПА по терені Чехословації,⁴⁶ і против-акцію чехословацкогo комуністичногo війска.⁴⁷

Українська інтерпретація діяльности УПА на Лемковині знаходит ся в численних персказах сьвідків і участників тых подій, котры напечатано на захо-ді Европы або в Америці, влучаючи тоты авторства Степана Голяша ("Мар"),⁴⁸ Івана Дмитрика,⁴⁹ Івана Гарасиміва,⁵⁰ а тіж Степана Стебельского ("Хрін")⁵¹ і Олексы Конопадского ("Острове́рх").⁵² Існуют тіж компрегенсивны збірки упівских документів і материялів,⁵³ і політичных рапортів.⁵⁴ Хоц канадский науковец Петро Потічний прибувал доводити, што Лемкы масово і спонтанічні вступували в ряды УПА,⁵⁵ деякы з описів сьвід-

⁴⁵ Grzegorz Moryka, "The UPA in the Lemko Region" in Paul Best, Jarosław Moklak, ред., *The Lemko Region, 1939-1947: War, Occupation, and Deportation* (Kraków-New Haven: C-SSG, 2002): 131-136; Mieczysław Smoleń, "Українська Повстанча Армія в Sądeckiem," *Rocznik Sądecki* 31 (Nowy Sącz, 2003): 68-85.

⁴⁶ Володимир В'ятрович, *Рейди УПА теренами Чехословащини*, Літопис Української Повстанської Армії, Бібліотека 2 (Львів, Торонто: Вид-во Літопис УПА, 2001) (204 ст.), тіж на Інтернеті <http://lib.oup-ura.org.ua/rejdy/>; Jozef Rodák, "Vpád Banderovcov na východné Slovensko a ich ďalšia činnosť na území našej republiky," *Historica Carpatica* 31-32 (Košice, 2000-2001): 109-126.

⁴⁷ Jan Fiala, *Zpráva o Akci B* (Praha: Vyšehrad, 1994) (255 ст.).

⁴⁸ Степан Голяш, "Українська Повстанська Армія в Бескиді," в: Богдан О. Струмінський, ред., *Лемківщина: земля, люди, історія, культура*, том 1, Записки НТШ 206 (New York: ООЛ, Перший відділ у Нью Йорку, 1988): 212-240.

⁴⁹ Іван Дмитрик, *У лісах Лемківщини* (Мюнхен: Сучасність, 1976, 2-ге вид. 1977, 3-ге вид. 1982) (303 ст.), 4-ге вид. зове ся: *Записки українського повстанця: (В лісах Лемківщини)*, Історична бібліотека 6 (Львів: "Червона калина," 1992) (159 ст.).

⁵⁰ Іван Гарасимів, *З юнацьких мрій – у ряди УПА*, Літопис Української Повстанської Армії 29 (Торонто-Львів: Вид. Літопису УПА, 1999) (330 ст.).

⁵¹ С. Хрін, *Зимою в бункрі. Спохади – хроніка 1947/1948* (Munich: До Зброї, 1950) (142 ст.).

⁵² Петро J. Potichnyj, ред., *Through the Laughter of Iron (Chronicles). Stepan Stebels'kyi („Khrin”) and Oleksa Konopads'kyi („Ostroverkh”)*, Літопис Української Повстанської Армії 30 (Торонто-Львів: Вид. Літопису УПА, 2000) (554 ст.).

⁵³ Петро Й. Потічний, Іван Лико, ред., *Тактичний Відтинок УПА, 26-и „Лемко”, Лемківщина і Перемишчина: Документи і матеріали*, Літопис Української Повстанської Армії 33 (Торонто-Львів: Вид. Літопису УПА, 2001) (900 ст.).

⁵⁴ Петро Й. Потічний, ред., *Лемківщина і Перемишчина: Політичні Звіти*, Літопис Української Повстанської Армії 34 (Торонто-Львів: Вид. Літопису УПА, 2001) (974 ст.).

⁵⁵ Peter J. Potichnyj, "The Lemkos in the Ukrainian National Movement During and After WWII," was originally presented at the 20th National Convention of AAASS (Honolulu, 1988), і напечатаний в пару частях в журналі *Лемківщина* зачинаючи од тому 17 Clifton, NJ, 1996-), а пізнійше тіж перепечатаний, але без численних додатків в Paul Best, Jarosław Moklak, ред., *The Lemko Region, 1939-1947: War, Occupation, and Deportation* (Kraków-New Haven: C-SSG, 2002): 149-170. Цілий текст напечатано тіж в німецкам перекладі: "Die Lemke in der ukrainischen Nationalbewegung während und nach dem zweiten Weltkrieg," *Studien zu Nationalitätenfragen* nr. 6 (Munich, 1990): 5-70.

ків тамтых здарінь (специальні тоты Степана Голяша і Степана Стебельского) як і праця Богдана Горбала⁵⁶ вказуют што інчого. Тоты командиры, як “Мар” і “Хрін,” котры перешли през Лемковину з іх одділами, підкрісляют як тяжко было придбати попертя серед Лемків і як прибували придбати його противставаючы ся террористичним атакам на лемківскы села і заохочуючы Лемків до піднятя оружя в своїй обороні. Аж по придбаню довіря серед Лемків зачынали они брати лемківскогорекрутаі занялися пропагуваньом про-українской політики серед Лемків. Генеральні одначе, Лемкы масово поперали УПА лем на східній Лемковині. В численних місцях того мало місце зато, же Польска Армія зтерроризувала льокальне населеня протягом трваня переселіня на Україну.

По выселіню польска комуністична влада выдала два декреты. Перший (5 ІХ 1947) давал урядови право забрати землю і будинкы належачы до тях, котрых переселено на Україну, а другій (27 липця 1949) давал таке саме право до власности тях, котры были выселены на західні і північні землі Польщы. Хоц тоты (без)правны децизиі мали закінчыти одвічне заселеня Лемками Карпат, іщы до 1950 року правдоподібні вісем до пятнадцет тысячы Лемків, з тях выселеных в границях Польщы, звернуло ся до власти з прошыням о згоду на поворот дою. Іх прошыня одшмарено. Навет без позволіня деси три тысячы выселеных вернуло до південно-східньої Польщы перед 1956 роком. Офіційны повороты Лемків в Карпаты стали ся можливы лем по політичным одмяку 1956 року, коли правдоподібні деси десят тысячы Лемків, по переможыню фінансовых трудности і існуючой неохоты декотрых польскых адміністраційных кругів до поворотів, вернуло в Карпаты. Декотры подають, што може і вісемдесят процент выселенців было заінтересуваных поворотом. Реагуючы на нервову ситуацію медже польскыма оселенцями на Лемковині выкликаны поворотами выселеных Лемків, польскы центральны власти здоляли адміністраційні зменшыти феномен поворотів уж в 1958 року так што пізнійше лем поодинокы, найбарже вперты выселенці вернули до себе.⁵⁷

Посмот ся тіж на його “Akcja Wisła: The Forcible Relocation of the Ukrainian Population in Poland,” *The Ukrainian Quarterly* 44 (New York, 1988): 72-90.

⁵⁶ “Українська Повстанча Армія на Лемківщині,” в: Andrzej Zięba, ред., *Łemkowie i Łemkoznawstwo w Polsce*, Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, 5 (Kraków, 1997): 45-62, англійский переклад “The Ukrainian Insurgent Army in the Lemko Region” находить ся в Paul Best, Jarosław Moklak, ред., *The Lemko Region, 1939-1947: War, Occupation, and Deportation* (Kraków-New Haven: C-SSG, 2002): 171-182.

⁵⁷ Roman Drozd, “Stanowisko władz w kwestii powrotów ludności ukraińskiej na tereny południowo-wschodniej Polski w świetle dokumentów z lat 1947-1958,” *Ślupskie Studia Historyczne* nr. 9 (Ślupsk, 2001): 363-374; Tomasz Kalbarczyk, “Powrót Łemków,” *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* nr. 1-2 (48-49) (Warszawa, 2005): 64-76, тіж на Інтернеті: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=e1d4c625-304e-4375-98b2-fc386a5aaaed>; Stanisław Stepka, “Mniejszość ukraińska:

Уж 23 марця 1945 року польська центральна влада наказала повітовим урядам передавати землю Лемків і Українців польським оселенцям.⁵⁸ Села находячыся вліпше доступных околицях были найбарже атракційны і зато были перше заселены. Аж пізнійше Полякы зачали заселяти села положены глубше в горах.

Перша фаля новых оселенців пришла в 1946 року, а друга в 1947 року. Мешканці польських островів на Лемковині першы вошли до порожных лемківських сел. Медже нима были Полякы з Гути Полянської, котры перепровадили ся до Мшаны. Найвеце новых оселенців пришло одначе з польських сел положеных одраз на північ од Лемковины, хоц власти мали надію што репатріанты з Совітского Союзу оселят ся на Лемковині. Тоты першы дві фаля оселенців принесли бідных люди, котры ани не мали фінансовых засобів штобы розпочати нове жытя, ани не мали ниякого досвідчыня як жыти в горах. Польська комуністична влада обіщувала ім поміч, але в 1947 року лем 70% орной землі была засіяна. Прібуючы зінтенсифікувати оселенчий процес спеціальний Комітет Лемковины послав в середині 1947 року заклик до польських хлопів жебы оселяли ся там. Льокальны власти мали выкористати вшыткы средства жебы придбати і пририхтувати одповідне чысло оселенців. Весном 1948 року власти значучо сперли фінансово польських оселенців, але то не было дост. Дуже з них, не выдячы надії на поправу своей ситуациі, лишыли Лемковину.

Не маючы кого там оселити польскы центральны власти зарядили же дуже ей треба покрити лісом. Лем в ново-санчівскім повіті, медже 1945 а 1956 роком, програма саджыня дерев довела до створіня 9 000 тысячы гектарів ліса.⁵⁹ На початку

problem powrotu do rodzinnych stron," *Przegląd Humanistyczny* nr. 1 (Warszawa, 2006): 99-112.

⁵⁸ Czesław Brzoza, "Osadnictwo na Łemkowszczyźnie po roku 1945 (w granicach dawnego woj. krakowskiego)," *Rocznik Sądecki* 17 (Nowy Sącz, 1982): 249-273, коротшу версію того допису напечатано в англійськым перекладі: "The Resettlement of Post-Lemko Land in Kraków Province after 1945" in Paul Best, Jarosław Moklak, ред., *The Lemko Region, 1939-1947: War, Occupation, and Deportation* (Kraków-New Haven: C-SSG, 2002): 109-117; M. Nyczanka, "Zmiany w zaludnieniu Beskidu Niskiego i Bieszczadów w latach 1944-1947," *Magury '87* (Warszawa, 1987): 70-83. Посмотр ся тіж на: Andrzej Maryański, "Problemy ponownego zasiedlenia południowo-wschodniego pogranicza Polski," *Studia Demograficzne* 2:5 (Warszawa, 1964): 95-104; Maria Biernacka, *Kształtowanie się nowej społeczności wiejskiej w Bieszczadach*, Biblioteka Etnografii Polskiej 29 (Wrocław: ZNiO, 1974) (211 ст.); Maria Biernacka, "Społeczność wiejska w Bieszczadach po II Wojnie Światowej," *Etnografia Polska* 33:2 (1989): 137-149. Льокальны пересуненя населеня в цілій південно-східній Польщы тіж были описаны: Andrzej Maryański, "Współczesne migracje ludności w podkarpackich powiatach województwa rzeszowskiego," *Dokumentacja Geograficzna* nr. 5 (Warszawa, 1961): 1-80; Andrzej Maryański, *Współczesne migracje ludności w południowej części pogranicza polsko-radzieckiego i ich wpływ na rozmieszczenie sił wytwórczych* (Kraków: WSP, 1963) (234 ст.).

⁵⁹ Ludwik Kulig, "Zalesianie terenów polemkowskich w powiecie nowosądeckim," *Las polski* 26:9 (Warszawa, 1952): 6-9; J. Opiełiński, "Zalesienia terenów polemkowskich w granicach b. powiatu nowosądeckiego,"

1970-тих років неомало 50% південної частини короснянського повіту (давніше заселеного през Лемків) була покрита лісами. В тій же часі далі було десь 1 500 гектарів необробленої орної землі по Лемках.

Треба було неомало п'ятдесят літ жеби подвоїти заселення Лемковини, од тридцять тисяч людей в 1950 році до трохи понад шістдесят тисяч в 1998 році. Далі одначе було і є оно тепер менше од того яким оно було од кінця вісімнадцятого віка до часу переселень сорокових років двадцятого віка. В 1998 році густина заселення була двадцять-вісім людей на квадратний кілометр. Гнєска штонайменше 24 лемківські села лишают ся незаселеними,⁶⁰ а дуже інших влучено до інших сіл або міст. Ріст населення є далі малий, але рівний. Здає ся, што векшіст нових оселенців то бізнесмени, котрі купують землю і будують літні або перманентні хижки на Лемковині, додаючи барз мало або такої ніч до економічного розвитку регіону. За то програма економічного і соціального розвитку цілої Лемковини зродила ся в лемківських середовищах в 2004 році.⁶¹ Підкреслять она потребу повороту Лемків в Карпати і поперат дальший розвиток туристики, господарки і підкрислять потребу дальшої охорони натурального середовища.

Sylvan 133:7 (Warszawa, 1989): 31-36. Посмотреть же на: Alfred Etryk, "Jak zalesiać osuwiska w Beskidzie Niskim," *Las polski* 32:6 (Warszawa, 1958): 14-16; Jan Lach, "Zmiany pokrywy leśnej na obszarze powiatu gorlickiego," *Rocznik Naukowo-dydaktyczny WSP* nr. 30; *Prace Geograficzne* nr. 4 (Kraków, 1968): 63-72; Ludwik Kulig, "Lasy i gospodarka leśna w XIX i XX wieku," в: *Ślądecczyzna południowo-wschodnia*, том 2 *Problemy gospodarki współczesnej/Zeszyty Naukowe UJ* 506, *Prace Historyczne* 60 (Kraków, 1979): 45-79.

⁶⁰ Andrzej Piecuch, Adam Harkawy, Mariola Janowska, *Opuszczone wsie Ziemi Gorlickiej* (Gorlice: Wyd. PTTK, Oddział Gorlice, 1993); Иван Красовський, "Лемківські села котрі припинили своє існування після 1947 р.," *Лемківський календар 2002* (Львів, 2002): 122-129 і *Лемківський календар 2004* (Львів, 2004): 84-90; Jan Gajur, "Na piechotę przez czas (rzecz o wsiach, których nie ma)," в його *Od Magury po Ostawę: Podróż sentymentalna po Lemkowszczyźnie* (Krosno-Targowiska: Arete II, 2004): 45-53.

⁶¹ Michał Sandowicz, ред., *Mała Lemkownina jako region społeczno-gospodarczej aktywizacji* (Warszawa: Rutenika, 2004) (108 ст., мапа).